

Herr Espen og fru Signe

Nedtegnet av Ole Andersen ca 1870

Før vi kommer til teksten til denne visa, tar vi med visas forgjengere:

Gjengangervisene

Moderen under mulde

Begrepet «stemor» forbindes ofte med noe ubehagelig. Eventyrene og de gamle visene har gang på gang koblet sammen stemor med «den onde» - en uhyggelig skikkelse som plager sine stebarn og som er totalt blottet for skrupler. Og fordommene til stemødre får vi bokstavelig talt inn med morsmelken gjennom de mest populære og levedyktige eventyrene. Når vi blir litt eldre møter vi igjen de samme mønstrene og mytene i nyere fortellinger, i filmer og i tv-serier. Så fast sitter dette i vår kultur at begrepet stemoderlig brukes om noe eller noen som pines og plages eller går for lut og kaldt vann.

Vi møter disse ubehagelige skikkelsene en rekke steder i den folkelige tradisjonen i Akershus. August Krogh skrev i 1926 ned dette sagnet i Søndre Høland. Her kjenner vi dessverre ikke informanten.

Død mor går igjen

Vi mener at det som oftest ikke er for det gode, at Folk gaar igjen. Det kan være, for at no er ugjort eller til Straf. Men det kan også være for aa gi Oplysning om no som bare den avdøde vet om til Beste for de levende. En Mor gaar igjen for aa se til sine Børn. Engang hadde en Barneflokk faat slem Stemor. Mora kom og sa:

Je efterlot mei 12 Dyner blaa

Haafor sker mine Smaabørn ligge paa bare Straa

Je efterlot mei baade Øl aa Mat

Haafer sker mine Smaabørn ligge med tomme Fat?

Det hjalp.

Dette sagnet knytter seg til den gamle folkevisa «Moderen under mulde» som det spesielt i Danmark finnes en rekke versjoner av. Så ille behandles barna av sin stemor at den døde moren får tillatelse av Vårherre til å stå opp fra de døde. Hun sliter seg så gjennom byen med kisten på ryggen for å fortelle hvordan det går med stemoren hvis hun ikke steller godt med barna. I dette tilfellet ender det godt fordi stemoderen forstår alvoret - og barna lider siden ingen nød. Denne visa går langt tilbake i tid og Landstad leker med tanken om å vekke til live disse gamle gjengangervisene. Han skriver i sin utgave av Norske Folkeviser:

«Imidlertid er der ingen Tvivl om at Visen har holdt sig her selvstændig fra gamle Dage, og der findes Antydninger om at de mange nu vidt omspredte, som oftest stedmoderlig behandlede

Gjengangerviser har havt en Moder, hvis Alder gaar langt op i Tiden, og som sikkert vilde tale med en langt anden Klang og Kraft, om vi, som hine Smaabörn, kunde græde hende du af Graven. Vi vilde ogsaa fortjene Skrubb for at vi ikke have passet bedre paa hendes efterladte Smaa.»

Kan du tenke deg et tristere syn: det er sent en lørdagskveld og på kirkegården står tre småbarn og gråter over en grav; den ene tårer, den andre blod – og den tredje gråter sin avdøde mor opp av graven. «Hva vil dere meg, kan jeg ikke få hvile i fred?», klager moren. Men livet har blitt så vanskelig for de små. En uendelig pine som skyldes deres stemor. Hard som sten er hun. Kun Vårherre kan tillate et slikt sjeldent unntak der moderen står opp fra sin grav og kan gripe inn blant de levende. «Men kom tilbake før hanen galer for tredje gang», formaner Vårherre. Så må moderen ta den tunge veien gjennom byen med kisten på ryggen, mens hundene iltert uler og bjeffer over dette underlige synet. Inn i huset går hun, og møter de tre gråtende småbarna. Hun kjemmer, stryker og vogger før hun går videre for å møte stemoren. Hvilket syn det må ha vært og hvilket sjokk det må ha vært for stemoren. «Hvordan kan du la mine barn lide når jeg har etterlatt meg øl og brød, strømper og sko? Og hvorfor lar du dem sitte i stummende mørke når jeg har satt igjen vokslys til dem? Og hvorfor ligger de på bare strå, når jeg etterlot dyner til dem?» Hun truer stemoren med at hvis hun vil være slem skal det redes en seng for henne innenfor porten til helvete. Men dersom hun vil være god vil hennes stol plasseres innenfor himmeriges dør. Så galer hanen, først den hvite, så den sorte og når den røde galer er moren igjen tilbake i graven. Etter dette er stemoren alltid livredd når hundene gjør, men barna lider aldri mer nød.

Moderen under mulde

Det var en lørdag aften førend klokken slog ti
da gik der tre småbørn på kirkegården og græd

Den ene græd tårer den anden græd blod
den tredje græd sin moder af sortesten jord

»Og hør I mine småbørn hvad vil I mig her
må jeg ikk' få lov til at hvile i fred«

»Jo vel må du få lov til at hvile i ro
men vi har jo fået en stedmoder hård«

Og moderen hun gik for Vorherre at stå:
»Og må jeg ikke en gang til mine småbørn gå«

»Jo vel må du få lov til dine småbørn at se
men du skal vær' tilbage inden hanegal tre«

Og moderen gik med kisten igennem den by
de hunde de tuded så højt imod sky

Og moderen hun ganger i forstuen ind
der stod de tre småbørn med tårer på kind

Den første hun kæmmed den anden hun toed
den tredje hun vuggede alt med sin fod

Og moderen hun gik for stedmoderen at stå:
» Hvordan lader du mine tre småbørn gå

Hvorfor skal mine småbørn lide hunger og nød
jeg ved at jeg levned både til øl og til brød

Hvorfor skal mine småbørn gå på bareste tå
jeg ved at jeg levned både til strømper og sko

Hvorfor skal mine småbørn sidde i mørkeste vrå
jeg ved at jeg levned de vokslys små

Hvorfor skal mine småbørn ligge på bareste strå
jeg ved at jeg levned de bolstre blå

Og dersom du vil være en stedmoder slem
inden helvedes port skal dig redes din seng

Men dersom du vil være en stedmoder god
inden himmeriges dør skal dig sættes din stol

Nu galer hanen den hvide
nu må jeg ikke længere bie

Nu galer hanen den sorte
så snarligen monne jeg borte

Nu galer hanen den røde
til graven stunder de døde«

Stedmoderen nu ræddes når de hunde de gø
ret aldrig mer lider småbørnene nød

Den Dødes Igjenkomst

I en annen versjon av visa «Moderen under mulde» får vi litt mer av forhistorien. Der møter vi Sven Dyring som gifter seg med «saa væn en Mø». De lever sammen i mange år og får seks barn, men så kommer døden på besøk og tar med seg «den dejlige Lilievaand». Sven Dyring han rider atter «op under Ø» og fester «en anden Mø». Dessverre er hun både bister og slem og sier til de små barna «I skal lide Hunger og Had». Igjen lokker barnas tårer moderen opp av graven og bare hun er tilbake til hanegal lar Vårherre henne gå. Denne gangen er det Sven Dyring som får gjennomgå og redselen for «den Døde derude» gjør at barna etter dette skremmende møte får både mat og øl.

Den Dødes Igjenkomst

Sven Dyring han rider sig op under Ø
Var jeg selver ung.

Der fæsted han sig saa væn en Mø.
Favre Ord fryde saa mangt et Hjerte.

Til sammen vare de udi Aar,
Sex Børn de til sammen faaer.

Saa kom der Døden paa det Land,
Der døde den dejlige Lilievaand.

Svend da red sig op under Ø,
Han fæsted sig atter en anden Mø.

Han fæsted hende Mø og førde hende hjem,
Men hun var bedster og meget gram.

Der hun kom nu agende i Gaard,
De syv Børn stander med modige Taare.

De smaa Børn stode med sorrigfuld Mos,
Hun stødte dem bort alt for sin Fod.

Hun gav de smaa Børn ej Øl eller Mad,
Hun sagde: «I skal lide Hunger og Had.»

Hun tog fra dem de Bulster blaa,
Og sagde: «I skal ligge i bare straa.»

Hun tog fra dem de store Boxljus;
«I skal nu ligge i mørken hus.»

Om Aftenen silde der Børnene græd,
Det hørte deres Moder under Mulden ned.

Det hørte den Qvinde under Jorden laae;
Forvist maa jeg til mine smaa Børn gaae.

Den Qvinde gaaer frem for Vorherre at staae:
«Og maa jeg til mine smaa Børn gaae?»

Hun bad ham saa længe,
Saa han lod hende gange.

«Og du skal komme igjen inden Hanegal,
Ej længer Du borte blive skal.»

Hun skjød op sine modige Ben,
Der revnede Mur og Marmosten.

Der hun gik gennem den By,
De hunde de tuded saa højt udi Sky.

Da hun kom til Borgeled,
Der stod hendes ældste Datter ved.

«Hvi stander Du her, kjær Datter min!
Og hvor er det med Smaasødskende din?»

«Du est aldrig Moder min,
Thi hun var baade favr og fin.

Min Moder var hvid med Kinder rød'
Men Du est bleg og ligner en Død.»

«Hvor skulde jeg være favr og fin?
Jeg har været dod, bær blegen Kind.

Hvor skulde jeg være hvid og Rød?
Saa lændge haver jeg været død.»

Der hun kom i Stuen ind,
De smaa Børn staae med Taare paa Kind.

Det ene hun børsted', det andet hun fletted
Det tredje hun løfted', det fjerde hun letted'.

Det femte hun satte paa sit Skjød,
Som vilde hun give det Dien sød.

Hun sagde til ældste Datter sin:
«Du bed Svend Dyring gaae til mig ind.»

Der han kom i Stuen ind,
Hun talte til ham med vreden Sind:

«Jeg levnte efter mig baade Øld og Brød,
Mine smaa Børn lide Hungers Nød.

Jeg levnte efter mig Bulster blaa,
Mine smaa Børn ligge paa bare Straa.

Jeg levnte efter mig de store Boxljus,
Mine smaa Børn ligge i mørken Hus.

Skal jeg tiere hjem til Jer gaae,
Saa krank en Lykke skal I faae!»

Nu galder Hanen den røde,
Til Jorden skal alle de Døde.

Nu galder Hanen den sorte,
Nu aabnes Himmeriges Porte.

Nu galder Hanen den hvide,
Jeg kan ej længer bie.»

Hvergang de hørte de Hunde gjøe,
Saa gave de Børnene Øl og Brød.

Det første de hørte den Hundeglam,
Saa ræddes de for den Dødes Sang.

Det første de hørte Hundene tude,
Var jeg selver ung.

Saa frygted' de for den Døde derude.
Favre Ord fryde saa mangt et Hjerte.

Den onde Stedmoder

Denne versjonen er hentet fra «Tillæg til Ole Vig's Sange og Rim for det norske Folk. Ved H. Lassen. Udgivet af Selskabet for Folkeoplysningens Fremme. Første Tillægshäfte til «Folkevennen», 17de Aarg., 1868».

Den onde Stedmoder

Liden Kirsten og Herr Peder de sad over Bord
med Fruer og Mø
de talte saa mangt et sørgendes Ord.
Den lange Nat
og den lange Led,
den lange Natten da sovner jeg.

«Naar du ser de jorder mig Lig,
gak saa bort og tage dig Viv.

Du se ikke efter hendes gule Haar,
men mer efter hendes gode Raad.

Du se ikke efter hendes Blommekind,
men mer efter hendes gode Sind.

Du se ikke efter, hvordan Klæderne er skaaren,
men mer efter hvordan Ætten er baaren.

Du se ikke efter hendes trippen Sko,
men mer efter hendes Ære og Tro.»

Saa kom der Døden paa det Land,
tog bort liden Kirsten, den Liljevand.

Herr Peder han red sig op under Ø,
han fæster sig atter en anden Mø.

Han saa ikke efter hendes gode Raad,
Han saa mer efter hendes gule Haar.

Han saa ikke efter hendes gode Sind,
men mer efter hendes Blommekind.

Han spurgte ikke efter, hvordan Ætten var baaren,
men mer hvordan Klæderne var skaaren.

Han saa ikke efter hendes Ære og Tro,
men mer efter hendes trippen Sko.

Han fæster Guldborg, han fører hende hjem;
de Smaabørn have de rent forglemte.

De førte den Brud i Herr Peders Gaard,
hans Smaabørn gaar hende du imod.

De klappe hende paa Skarlagens-Skind:
«I vær velkommen, kjær Moder min.»

Hun stødte dem fra sig med sin Fod:
«Mon dette skal være min første mod?» (møte)

De drak Bryllup i Dagene otte og ni;
de Smaabørn græd i alle di.

Herr Peder gav hende de Skarlagens blaa,
for hun skulde elske hans Børn saa smaa.

Han gav hende et Hovedguld,
for hun skulde være hans Smaabørn huld.

Han gav hende det Guld saa rød,
saa saare svalt hans smaa Børn for Brød.

Den ene hun dengte, den anden hun drog;
den tredie spendte hun med sin Fod.

Naar hun skar til sine den Silkedug,
saa skar hun til hine en Vadmelsklud.

Naar hun lagde sine paa Bolstre blaa,
maatte hine ligge paa Haøm og Straa.

Det var en Aften, da Maanen gik ned,
da stod der tre Smaabørn paa Graven og græd.

Den ene græd Taarer, den anden græd Blod;
den tredie græd sin Moder af svarten Jord.

Liden Kirsten hun faldt for Jesum paa Knæ:
«Og maa jeg faa gange paa Jorden ned?»

Saa rysted hun af sig den Muld og Sten:
«Og stat nu opp, mine mødige Ben!»

Og der hun gik igjennem den By,
de Hunde tudede saa højt i Sky.

Liden Kirsten hun ind ad Døren tren,
saa alle de Døre og Vinduer klang.

Og der hun kom i Stuen ind,
saa hun de Smaabørn med Taare paa Kind.

Hun gik til Sengen og hun saa,
hendes Smaabørn de laa i baren Straa.

Den ene hun børstede, den anden hun tvo,
den tredie vuggede hun med sin Fod.

Saa bad hun ældste Datter sin:
«Du bede Herr Peder gaa til mig ind!»

Der han kom i Stuen ind,
hun talte til ham med vreden Sind:

«Var der ikke efter mig Øl og Mad?
Hvorfor lide mine Smaabørn Hunger og Had?

Var der ikke efter mig Bolstre blaa?
Hvorfor sove mine Smaabørn paa baren Straa?

Var der ikke efter mig Ager og Æng?
Hvorfor skal mine Børn gaa sulten i Seng?

Og er du nu ond mod Børnene smaa,
i Helvede skal du Lønne faa.

Men er du nu snil med Børnene smaa,
Himmeriges Glæde den skal du faa.

Skal jeg tiere hjem til jeg gaa,
saa krank en Lykke da skal I faa.

Nu har jeg ikke Tid til at tale mer med dig,
thi Himmerigs Klokker de ringe efter mig.»

Det svared Fru Guldborg, i Sengen laa:
«Alt skal jeg være dine Børn god.»

Herr Peder han gik i Dage fem;
han talte ikke et Ord i dem.

Herr Peder han gik i Dage ni;
han talte ikke et Ord i di.

Hver Gang de hørte de Porte klang,
saa frygtede de for den Dødes Sang.

Og hver Gang de hørte de Hunde tude,
saa frygtede de for, den Døde var ude.

Herr Espen og fru Signe

I sagnet som August Krogh skrev ned forstår vi at visa i tidligere tider har levd i en eller annen form i våre områder. Vi vet ikke i hvilken. Derimot finner vi fortellingen igjen i en helt annen form nedtegnet av Ole Andersen fra Sørum i et lite hefte med siffernoter. Dette heftet stammer trolig fra ca 1870. De gamle folkevisene har inspirert mange forfattere til bearbeidelser og nye versjoner. Den danske forfatteren Knud Lyne Rahbek fikk trykt sin pastisj over «Moderen under mulde» i tidskriftet Minerva i 1788. Diktet fikk tittelen «Herr Espen og fru Signe» og ble også utgitt i Rahbeks «Poetiske Forsøg» i 1794. Etterklang er også et begrep som brukes om disse nyere versjonene av gamle traderte fortellinger. Skillingstrykk var god foretning på Rahbeks tid. «Herr Espen og fru Signe» egnet seg godt i dette formatet og har nok vært trykt i mange utgaver. Mange av disse trykkene har blandet seg sammen med den muntlige overføringen av tradisjonsmateriale og Rahbeks tekst har derfor i noen tilfeller blitt registrert som en folkeviser. Ole Andersen har sansynligvis sin versjon fra et slikt skillingstrykk. Den samme versjonen er også nedtegnet i Idd av Lindeman etter Mari Nielsdatter Haugland.

Herr Espen og fru Signe

Den fromme fru Signe paa sotteseng laa,
Herr Espen han sørged' for hende saa saare.
«Vær trøstig,» hun bad ham, «og græd ikke saa,
Mig martrer langt mer end min død dine taarer;
Gid snart i en lykkelig vennevis favn
Du glemmer din sorg og forvinder dit savn!»

«Nei, Signe! Nei, førend jeg krænker vort baand,
den evige mig i min dødsstund forglemme!»
Hun hyssede paa ham med vinkende haand,
Og afbrød ham kjærlig med døende stemme.
«O! Gjerne min mand, maa du krænke det faa
naar hun har dig kjær og kan elske de smaa.»

Fem grædende døtre omgav hendes seng,
tungt faldt deres taarer paa moderlig hjerte,
dog sørger hun mest for sin enbaarne dreng,
der end var for spæd til saa voldsom en smerte.
Da han sine sødskende grædende ser,
Han kjælede for dem, da græd de end mer.

Fru Signe hun døde, blev jordet og glemt;
Herr Espen han ægtede Gulborg den rige.
Berømt for sin skjønhed og snildhed og skjæmt,
I dans og i harpeleg fandt hun ei lige,
Hun sværmede stedse i gammen og hus
og agted' kun lidet paa børn og paa hus.

De hunde de tude om midienat
og svovelblaa brændte borglysenes lue;
De tude igjen, da udsluktes de brat;
Ved tredie glam da de døde for op.
Herr Espen og Guldborg begyndte at grue,
Og suset som vinden i egenes top.

Ved stegesteds ildsted Helene sad,
Paa skjød det hun havde sin grædende broder,
Hun kjælede for ham og sukked' og bad,
Og ønsked sig tidt hos sin hvilende moder;
Med et hun forfærdet i maanskin'saa
En ligklædet skikkelse for sig staa.

«Helene, min datter hvi sidder du her?
Hvordan staar det til med sødskende dine?»
«O kald mig ei datter, i hvo du end er,
Da lad mig i fred.» svarte ængstelig Lene.
«Som æblet min moder var hvid og var rød,
Men du er jo gusten og bleg som en død.»

«I graven der falmes den rødeste kind,
I graven jeg bor og fra graven jeg kommer;
Jeg hørte jer sorg i mit hvilested ind,
Da rørte min klage den evige dommer,
Jeg reiste de mødige lemmer i hast,
Saa murene revned, og stenene brast.»

Glad gjenkjendte drengen nu moderens røst,
Og strækket mod hende de indsvundne arme:
«Ak!» Sukkede Signe, «o! tungt er mit bryst.
Min arm uden kraft, og min favn uden varme:
Helene dog kjender sin moder endnu,
«O! Kjæreste datter, hvi tøver du nu?»

«O moder! Fra graven du kom til os smaa,
O, tag os da med dig, vi lide saa ilde;
Vi fryse, vi sulte, vi ligge paa straa,
De terner, de gjøre her alt hvad de ville;
Se kun hvor forkommet af kulde han er,
Thi satt* jeg mig med ham ved ildstedet her.»

Ømt favned Signe sin datter og dræng,
Det var som sydvestvindens kjølende aande.
Da træder hun vred for sin ægtemands seng:
«O Espen og Guldborg, se børnenes vaande.
O! haver du baaret og født dem som jeg,
Du glemte dem ikke for tant og for leg.»

Nu galede hanen og Signe forsvandt,
Som morgenens taage for solen forsvinder,
Af Guldborg de brændende taarer nedrandt.
Paa Espens av ruelse blussende kinder;
I Skjoldungers land var fra selvsamme stund
Ei ædlere kone og moder end hun.